PROJEKT LIFE IN SALT MARSHES

OD REVITALIZACE K ODPOVĚDNOSTI: OBNOVA SLANISEK, KTERÁ NEKONČÍ PROJEKTEM

MARIE KOTASOVÁ ADÁMKOVÁ

Mgr. MARIE KOTASOVÁ ADÁMKOVÁ, Ph.D.
Působí na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně.
Je zakladatelkou a vedoucí výzkumné skupiny ENVIROP a koordinátorkou projektu LIFE in Salt Marshes zaměřeného na obnovu slanisek a mokřadních ekosystémů na jižní Moravě. Se svým týmem se věnuje hodnocení biodiverzity, ekologii mokřadů a dalších ohrožených stanovišť, se zaměřením na praktickou ekologickou obnovu a přenos poznatků do ochrany přírody.

KRAJINA, KTERÁ ZTRATILA SVOU DYNAMIKU

Území od Znojma po Moravský Písek patří k posledním částem České republiky, kde lze ještě hovořit o síti vnitrozemských slanisek a navazujících nížinných mokřadních luk. Tato krajina byla po staletí formována extenzivní pastvou, sečí a střídáním suchých a vlhkých period. Ve 20. století však tyto procesy na mnoha místech ustaly. Pastva zmizela, odvodnění urychlilo odtok vody, zvýšené zatížení živinami podpořilo eutrofizaci a otevřené plochy začaly rychle zarůstat expanzivními i invazními druhy. Projekt LIFE in Salt Marshes jsme proto postavili na jednoduché logice: nejprve lokalitu odborně stabilizovat, následně nastavit pravidelný management, a nakonec předat každodenní odpovědnost těm, kdo v krajině dlouhodobě působí.

MONITORING JAKO ZÁKLAD ROZHODOVÁNÍ

Na první pohled by se mohlo zdát, že hlavním problémem slanisek je absence pastvy. Praxe ale rychle ukázala, že situace je složitější. Zarůstání otevřených ploch není jen důsledkem chybějícího managementu, ale často i následkem změněného vodního režimu a zvýšeného přísunu živin. Slaniska jsou totiž citlivým chemicko-hydrologickým systémem: pokud se změní množství nebo kvalita vody, změní se i celé konkurenční prostředí mezi rostlinami.

Ještě před zahájením projektu proto probíhaly dílčí monitoringy, které potvrdily trend vysychání některých lokalit a současně zhoršování jakosti vody v tůních i přítocích. V projektu proto ve spolupráci s Výzkumným ústavem monitoringu a ochrany půdy, v. v. i., sledujeme hladiny podzemní vody, sezonní dynamiku povrchových vod, srážkové úhrny i chemické parametry – zejména obsah živin, organického uhlíku a vybraných pesticidních látek. Data jasně ukazují, že tam, kde je voda živinově bohatá, dochází k rychlému posunu vegetace směrem k expanzivním a invazním druhům. Zarůstání je tak často až sekundárním jevem – reakcí na změněné podmínky. Naopak stabilnější vodní režim a nižší obsah živin výrazně usnadňují péči, protože nepodporují agresivní růst nežádoucích druhů a umožňují cílovým společenstvům lépe konkurovat.

Monitoring proto není vedlejší aktivitou, ale rozhodovacím nástrojem. Na jeho základě připravujeme nejen vegetační management, ale i opatření zaměřená na vodu – instalaci biofiltrů, drobných přehrážek, úpravy přítoků či zatravnění zranitelných ploch. Bez stabilnějšího vodního režimu by totiž ani dobře nastavená pastva neměla dlouhodobý efekt. Teprve propojení obnovy slanisek s obnovou samotného vodního režimu a zlepšování kvality vod dává slaniskům novou šanci k životu, nikoliv jen k dosavadnímu přežívání.

INSPIRACE Z PTAČÍCH PARKŮ

Zapojení Jihomoravské pobočky České společnosti ornitologické (JMP ČSO) se v projektu ukázalo jako klíčové. Nejen kvůli praktickým zkušenostem s plošným managementem, ale i díky schopnosti dlouhodobě pracovat s vlastníky, obcemi a veřejností. Pro celý projekt představují jejich lokality funkční model toho, jak může vypadat stabilní a udržitelná péče. V samotném Ptačím parku Kosteliska projekt umožnil rozšíření území a stabilizaci režimu péče na nových plochách. Přidaná hodnota není jen v hektarech navíc, ale především v tom, že zde funguje jasně nastavený model: odborné vedení, pravidelný management a otevřenost vůči veřejnosti.

Obr. 1: Tato louka nacházející se na EVL Trkmanec-Rybníčky byla původně přeoraná a následně byla začleněna do pastviny uherského stepního skotu. Již následující rok byla plocha plná kvetoucího štírovníku úzkolistého (Lotus tenuis), indikujícího minerálně bohaté půdy. Foto Marie Kotasová Adámková

Exkurze na zavedené pastviny zde pomohly přesvědčit další potenciální spolupracovníky, že pastva je praktický a dlouhodobě funkční nástroj.

Husí pastviště u Pouzdřan pak ukazuje jiný rozměr práce. Lokalita je silně ovlivněna velkým vodním tělesem a procesy zde probíhají v širším měřítku, než jsou hranice projektových pozemků. Kombinace odstraňování nadbytečné biomasy a pastvy vodních buvolů pomáhá udržovat otevřenou mozaiku stanovišť. Zároveň je však zřejmé, že část řešení leží mimo samotnou lokalitu – v širších vodohospodářských souvislostech. I to je důležitá zkušenost: ne všechny problémy lze vyřešit pouze managementem uvnitř rezervace.

KDYŽ SAMOTNÁ PASTVA NESTAČÍ

Lokality Trkmanec-Rybníčky a navazující Trkmanské louky patří k místům, kde se nejzřetelněji ukazuje, že obnova slanisek nemůže stát jen na jednom nástroji (Obr. 1). Pastva je zde důležitá, ale sama o sobě by nestačila. Území je zatíženo kombinací změněného vodního režimu, vysokého přísunu živin a expanze dřevin i vysokých bylin, a proto vyžaduje vícevrstvý přístup. Management zde proto kombinuje pastvu se strojní sečí a balíkováním sena, cílené potlačování svídy krvavé i dalších expanzivních druhů a současně přípravu opatření na přítocích a v mokřadních depresích. Plánované biofiltry či úpravy odtokových kanálů nejsou oddělenou „vodní kapitolou“, ale přímým předpokladem toho, aby vegetační zásahy měly dlouhodobý efekt. Pokud se nepodaří omezit přísun živin, vrací se expanzivní druhy velmi rychle.

Rakvice jsou zároveň příkladem toho, jak důležitá je spolupráce s místními aktéry. Přestože má území složitější historii ochrany přírody, daří se zde pracovat s místními zemědělci a podnikateli. Reagují pružně, území dobře znají a podílejí se na praktické realizaci zásahů. Ekologická obnova se tak propojuje s místní ekonomikou a získává větší stabilitu.

Trkmanské louky pak ukazují, že někdy je klíčová i méně viditelná práce – systematické vytrhávání křovin a vytváření prostoru pro návrat cílových společenstev včetně kriticky ohroženého pcháče krátkoostenného (*Cirsium brachycephalum*). Právě zde je dobře patrné, že dlouhodobý efekt nevzniká jednorázovým zásahem, ale kombinací opatření, která na sebe logicky navazují.

Obr. 2.: Plocha v ochranném pásmu EVL Slanisko Dobré Pole intenzivně zarůstající náletem dřevin včetně několika invazních druhů (Acer negundo, Robinia pseudoacacia, Ailanthus altissima). Fotografie byla pořízena v letním období před mulčováním a vyřezávkami. V sezoně 2026 budeme sledovat vývoj vegetace. Foto Marie Kotasová Adámková

JAK UDRŽET OTEVŘENOU KRAJINU TAM, KDE VODA MIZÍ

Vypálenky patří k lokalitám, kde je třeba pracovat realisticky s tím, že vodní režim se v posledních desetiletích změnil a objem vody dlouhodobě klesá. Namísto snahy o návrat k historickému stavu jsme zde

zvolili strategii stabilizace otevřeného charakteru území. Klíčovým nástrojem se stala pravidelná pastva uherského stepního skotu.

V počátku bylo nutné vést podrobná jednání s obcí i myslivci – řešily se trasy ohradníků, přístup k pozemkům i obavy z možného omezení provozu v krajině. Postupně se však ukázalo, že pastva nepředstavuje konflikt, ale naopak přináší zřetelný efekt: udržuje otevřenou strukturu porostů, brání zahušťování ploch a vytváří mozaiku stanovišť, která je pro slanomilná společenstva klíčová.

Uherský stepní skot se navíc stal výrazným prvkem lokality. Zvířata přitahují pozornost návštěvníků, a podobně jako na podobné rozlehlé lokalitě Trkmanec-Rybníčky, i na Vypálenkách pomohla změnit původně opatrný postoj části místní komunity. Vypálenky tak dnes nejsou jen revitalizovanou plochou, ale místem, kde se podařilo nastavit stabilní, dlouhodobě proveditelný režim péče – i v podmínkách, které nejsou ideální.

KOMUNITNÍ PASTVA: KDYŽ SE PÉČE STÁVÁ SOUČÁSTÍ BĚŽNÉHO ŽIVOTA LIDÍ

Zásadní proměna nastává ve chvíli, kdy péče přestane být „projektovým úkolem“ a stane se běžnou součástí života místních lidí. Dobré Pole a Novosedly představují právě takový model.

Na slanisku v Dobrém Poli stojí péče na celoroční pastvě koní místní majitelky. Lokalita, dříve využívaná jako fotbalové hřiště, dnes funguje jako otevřená slanomilná plocha, která zůstává přirozenou součástí obce. Koně zde nejen podporují cílovou vegetaci, ale mají i výrazný vliv na potlačování dřevinné sukcese – loupáním kůry a následným okusem redukují náletové dřeviny, včetně invazních druhů. V ochranném pásmu bylo cíleně využito mulčování k odstranění rozsáhlejšího náletu (Obr. 2), následná pastva pak stabilizovala otevřenou strukturu. Od roku 2025 doplňují péči kozy a ovce, které pomáhají rozvolňovat okraje porostů a účinně potlačují keřové patro.

Novosedly představují jiný, ale stejně důležitý model. Komunitní pastva skotu zde neudržuje jen samotné slanisko, ale postupně stabilizuje i okolní plochy v ochranném pásmu, kde byly v rámci projektu třetí strany vybudovány nové tůně. Zvířata patří více majitelům a na lokalitě se pasou společně. Sdílená odpovědnost, rozdělení povinností a pravidelná kontrola stáda vytvářejí stabilní systém, který není závislý na jediné osobě ani na trvání projektu. Skot si navíc efektivně poradí se zlatobýlem i výmladky akátu (*Robinia pseudoacacia*) a javoru jasanolistého (*Acer negundo*), což výrazně snižuje potřebu opakovaných zásahů.

SÍŤ, KTERÁ PŘESAHUJE JEDNU OBEC

Zatímco Dobré Pole a Novosedly ukazují, že péče může fungovat v rámci jedné obce, Hevlín, Trávní dvůr a Vrbovecký rybník představují další krok – postupné propojování aktérů napříč krajinou.

Hevlínské jezero je příkladem druhově pestré pastvy v praxi (Obr. 3). Na sušších částech funguje skot, podmáčené plochy efektivně spásají vodní buvoli a cíleně nasazené kozy pomáhají omezovat svídu krvavou (*Cornus sanguinea*). Právě zde se ukazuje výhoda flexibility: zvířata se mohou podle potřeby přesouvat mezi lokalitami, což potvrzuje část stáda koz z Dobrého Pole, která byla převezena do Hevlína. Takové přesuny by nebyly možné bez důvěry a pravidelné komunikace mezi místními partnery.

Na tuto zkušenost navázala též obnova Trávního dvora u Hrabětic. Osobní vazby a opakované návštěvy vedly k tomu, že místní spolupracovník převzal odpovědnost za rozsáhlé pastviny v mozaice podmáčených luk a lužních lesů. Dokončují se zde pevné ohrady a připravuje se zahájení pastvy skotu. Pokud se podaří udržet domluvený režim, může se Trávní dvůr stát jedním z nejvýznamnějších příkladů toho, jak lze péči o mokřadní komplex včetně lužního lesa začlenit do běžného hospodaření.

Vrbovecký rybník pak ukazuje, že důležitým partnerem mohou být i myslivci. Ti na lokalitě ve spolupráci s Krajským úřadem zajišťovali seč, ale teprve vybudování pastevní infrastruktury a otevřená jednání v rámci projektu vedla k převzetí aktivní role v pastvě. Dnes zde funguje stádo plemene Galloway, aktuálně složené z deseti jalovic, a v jarním období dorazí plemenný býk. Myslivci mají rozdělené služby, pravidelně kontrolují zvířata a péči vnímají jako svou odpovědnost. Tento model je z hlediska dlouhodobé udržitelnosti mimořádně silný. Podobně jako ostatní lokality, i Vrbovecký rybník tak ukazuje, že projekt postupně vytváří síť vztahů. Nejde jen o jednotlivé revitalizované plochy, ale o propojený systém lidí, kteří sdílejí zkušenosti, inspirují se a přebírají odpovědnost za krajinu i mimo rámec konkrétního projektového úkolu.

OD PROJEKTU K ODPOVĚDNOSTI

Největší výzvy projektu nebyly vždy ty technicky nejnáročnější. Často šlo o zdánlivé detaily – vyjednávání o trase ohrady, domluvu přístupů, řešení napajedel, načasování seče nebo každodenní provozní otázky. Každý takový krok znamenal týdny až měsíce práce a postupné ladění vztahů

Obr. 3: Smíšené stádo na EVL Hevlínské jezero aktuálně zahrnuje čtyři kusy skotu, tři mladé vodní buvolice a osm kusů koz. Tato kombinace se ukazuje jako vysoce efektivní pro potlačování rákosin, invazních druhů bylin i expanzních dřevin. Foto Marie Kotasová Adámková

Obr. 4. Hlavní pastvinu EVL Vrbovecký rybník od roku 2024 spásaly čtyři jalovice plemene Galloway. S dalším rozšiřováním ploch se stádo rozrostlo na osm kusů. Další dva kusy, mladé jalovice, byly původně pořízeny pro slanisko v Dobrém Poli. Ukázalo se však, že zvířata pocházela z nevhodných podmínek a společnost koní pro ně byla nedostačující. Právě díky ochotě vrboveckého mysliveckého spolku se zvířat ujmout a jejich vytrvalé péči se zvířata úspěšně socializovala, a nyní tak čítá vrbovecké stádo deset kusů. Tento případ opět ukázal, jak je důležité navazování a udržování kontaktů i mezi jednotlivými spolupracovníky z různých lokalit. Foto Marie Kotasová Adámková

mezi vlastníky, obcemi, hospodáři, myslivci i ochranáři. Navazující optimalizace pak často trvá roky.

Zkušenost z terénu ukazuje, že právě tato „neviditelná práce“ rozhoduje o dlouhodobém výsledku. Revitalizační zásah může být rychlý, infrastruktura se dá vybudovat během jedné sezóny. Stabilní systém péče však vzniká jen tehdy, když se podaří propojit odborné cíle s reálnými možnostmi místních aktérů a rozložit odpovědnost mezi více lidí.

LIMITY, KTERÉ NELZE OBEJÍT

Současně se však ukazuje, že ani dobře nastavený management není všelékem. Tam, kde se podařilo stabilizovat pastvu a vybudovat infrastrukturu, narážíme na limity, které přesahují samotné hranice rezervací. Slaniska leží v intenzivně využívané zemědělské krajině. Způsob hospodaření v okolí, struktura půdních bloků, odvodňovací systémy i charakter přítoků zásadně ovlivňují podmínky na samotných lokalitách. Dlouhodobý splach živin, rezidua pesticidů či změny v odtokových poměrech se promítají do vegetační dynamiky a určují, jak náročná bude následná péče. Pastva dokáže reagovat na stav porostu, ale nedokáže změnit širší krajinné nastavení. V některých případech je proto nutné řešit otázky, které se na první pohled netýkají ochrany přírody v úzkém slova smyslu – komunikaci s obcemi o provozu čistíren, jednání se zemědělci o zatravnění vybraných ploch, úpravy příkopů či omezení splachu z konkrétních bloků. Obnova slaniska se tak stává součástí širší debaty o tom, jak v krajině hospodaříme.

Právě v tomto kontextu se naplno ukazuje význam programu LIFE. Umožňuje spojit revitalizaci, monitoring, investice do infrastruktury i čas potřebný k budování vztahů a hledání kompromisů. LIFE tak v současném systému financování ochrany přírody prakticky nemá obdobu, a právě v tomto kontextu se naplno ukazuje, o jak zásadní a obtížně nahraditelný program se jedná. Zatímco jihomoravská slaniska svou šanci dostala, řada dalších ohrožených stanovišť na svou příležitost teprve čeká. Bylo by zásadní chybou připustit, aby s koncem programu zanikla i možnost takto systematické a odvážné obnovy.

Přesto platí, že žádný dotační titul sám o sobě krajinu nezachrání. Může však vytvořit podmínky, bez nichž by změna nebyla možná. Když se podaří spojit odbornou revitalizaci s každodenním praktickým managementem a když se odpovědnost rozloží mezi více místních spolupracovníků, vzniká obnova, která má šanci trvat i bez další podpory. Projekt může být impulsem – ale skutečná hodnota se projeví teprve tehdy, když se péče o krajinu stane běžnou, sdílenou odpovědností těch, kteří v ní žijí.

O PROJEKTU

Projekt LIFE in Salt Marshes (LIFE22-NAT-CZ-LIFE in Salt Marshes, č. 101113725) probíhá od 1. srpna 2023 do 31. prosince 2029. Je zaměřen na komplexní ekologickou obnovu a dlouhodobou stabilizaci slanisek a navazujících mokřadních stanovišť v moravské Panonii. Koordinátorem projektu je Masarykova univerzita. Partnery jsou Výzkumný ústav monitoringu a ochrany půdy, v. v. i., World from Space s.r.o. a Česká společnost ornitologická – Jihomoravská pobočka.

Celkový rozpočet projektu činí 4 740 514 EUR, přičemž podpora z programu LIFE představuje 67 % způsobilých nákladů (cca 3,18 mil. EUR). Na kofinancování projektu se dále podílí Ministerstvo životního prostředí a všichni členové řešitelského konsorcia.

Více informací o projektu je k dispozici na www.life.envirop.cz.